

HORVÁTH CSABA

SOKFÉLE MACSKA ÉL

Alapok – Macskabölcső

■ „Van macska rossz, van macska jó, hibbant és beszámítható, van gyenge jellem, kőkemény, de mindről szólhat költemény” – Eliot ír így a macskákról. Nem is az ez írás célja, hogy megmutassa, ahány macska, annyi szokás, sokkal inkább az, hogy versbe foglalható-e a macska? Ha igen, akkor legalábbis megszelídíthető, domesztikálható. Ha nem, akkor viszont megmarad nyelven kívülinek, megfogalmazhatatlannak, jobb esetben groteszknak, mint a szomszéd rusnya macskája, amit cicának szólít az udvaron.

Egyiptomtól a Csizmás Kandúrig, Poe-tól Bulgakovig azért olyan fontos a macska, mert a mítosz és az irodalom az ellentéteket is képes (macska)nyelvbe foglalni. Bocsánat. A macska annak az összetett, megfejthetetlen világnak lett a címerállata, amiben élünk.

Míg az egér Mészöly 1959-es novellájában egyértelműen áldozat, sőt a méreggel kiirtott egércsalád a legyőzött ország metaforájává vált, addig Hajnóczynál *Ki a macska?* kérdésére a kibogozhatatlan emberi frusztrációkból eredő agresszió a válasz. A *Jelentés öt egérről* esetében a „geometriai progresszió” talált kincsnek számító kifejezése cáfolhatatlan matematikává finomítva a gyilkosságot helyreállíthatja a tiszta lelkiismeretet; Hajnóczynál a macska a fiúk minden aljas indulatának, ugyanakkor minden veszteségüknek is hordozója lesz:

„Meztelen kézzel esett a macskának, amely utolsó erejével küzdött: a két test egybecsavaro-

**A macska
átbucskázott
a fején, és állatból
értelmezési móddá
lényegült át.**

dott a zsinegen, tompa, nyávogó hörgés hallatszott, és a vékony, görcsös, kiáltó gyerekhang.

– Ki a macska? A kurva apám meg az anyám! Jaj, a szemetek, a rohadt dögök! Az apám meg az anyám!

Hüvelykujját a macska szemgödrébe vágta, karjával átölelte az állatot, minden erejével magához szorította, és ordítva, jajgatva sírva fakadt.

A másik három mozdulatlanul, megdöbbenve nézte: mindegyik tudta, hogy a Vörös szülei meghaltak: nyolc nappal ezelőtt végzett velük egy géppisztolyosorozat, mikor burgonyáért álltak sorba a Vásárcsarnok előtt.”

Az állat annak az indulatnak lesz az áldozata, amit a gyászoló a veszteség tagadása és a halott hibáztatása közötti gyászszakaszban érez. A gyász oka és tárgya azonos, s így a macska úgy válik egy ellenséges, bonyolult és kiismerhetetlen világ szimbólumává, hogy nemcsak a gyilkos és áldozat keveredik össze, hanem a világot megfigyelő én érzései és indulatai is artikulálhatatlanok lesznek.

Konrád György *Látogatójában* a macska a nyers erő állata: „rezket, mint az egér, amely a mestergerendáról leugrott az árpával félig megtöltött acélüstbe, onnan azonban jóllakottan, hiába ugrik neki százszor is, visszacsúszik a sima fémfalon, ezért nemsokára farkánál fogva elkapják, majd szörnyeteg erővel odacsapják az esőcsatorna alá állított kútgyűrű falához, ahonnét gerince törten lepattanva kissé megvonaglik a porban, amíg ráteszi lábát az elhízott és világgyűlölő macska.” A regény zártságát sugalló mondatainak a hossza felajánlja ugyan az előrehaladás illúzióját, ám a csattanóra kihegyezett struktúra radikálisan visszavonja azt: az elhízott és világgyűlölő macska a biztosan, mégis váratlanul érkező, értelmetlen és érzéketlen halál, ahol csődöt mond a szó, a gondolkodás érvei zátonyra futnak.

A magyar színpad két leghíresebb macskáját Örkény és Spiró írta meg. A *Macskajátékban* egyrészt Jolán próbálja elrejteni jelene és múltja egy részét Giza elől, másrészt mindenki mindenkiel úgy játszik, ahogy macska szokott az egérrel: Csermlényi Viktor Jolánnal, Paula Csermlényivel. Jolán még a társbérleték macskáját is magának akarja, nem véletlenül tudjuk meg, hogy „inkább másnak adták, csak nekem ne legyen”.

A macska egy tragikomikus világ totemállata, amelyben a megszokott nagy ívű szabályok groteszkek, kisszerűek, viccesek és fenyegetőek lesznek; bármi megtörténhet, és minden oscillál a komikus és a tragikus között.

„– Nem volt időm felöltözni, mert megszökött a macska.

– Egy macska nem szokott megszökni.

– Nem is az én lakásomból szökött meg, hanem a szomszédnőm lakásából.

– Hogy kerülsz te félig felöltözve a szomszéd lakásba?”

Orbánné kétarcú, mint egy macska: „Megvan benne egy piaci kofa nagyszájúsága és egy görög tragika fensége.” De saját életét éli, s így fölé emelkedik mindenki másnak. A *Csírkefej* Vénasszonya is azzal tűnik ki a külvárosi udvar lakói közül, hogy van saját, a kiforgatott szeretet illemt nem ismerő igazságát felmutató értékrendje: „Tetszik tudni, mér sújt engem ennyire az Isten? Mer nem voltam jó. [...] Nem szerettem az uramat. [...] Nem tudtam szeretni – én erre nem is gondoltam sokáig – csak amikor aszonta, hogy a macskát jobban szeretem nála, már nem volt lába, amikor ezt mondta, akkor jöttem rá, hogy a macskát tényleg jobban szeretem nála.”

A macska a félrecsúszott szeretet szimbóluma. A Vénasszony jobban szeretete, mint a férjét, a Srác a macskát öli meg először, amikor apja iránti szeretetét kifejezve, bosszút áll a Vénasszonyon.

A Vénasszony számára pedig a szeretet pótcselekvésének tárgya a macska. Ráadásul az állat ugyanúgy nem él már a darab elején, ahogyan Tót Gyula honvéd is elesett, mire az Őrnagy leszáll a buszról.

A két nejlonszatyornyi csirkefejjel nemcsak az a baj, hogy nem volt rendesen mélyhűtve, így folyik belőle a vér a villamoson. Sokkal inkább az, hogy késve érkezik: a felakasztott macska már nem eheti meg a kétszatyornyi csirkefejet. Ebben a groteszk állapotban a fagyott csirkefarhátként áll össze szűkösség és falánkság, biztonság és fenyegetettség, jó és rossz.

A *Csirkefejben* a macska egyrészt a valódi érzelmek emlékének a tárgya, másrészt a fölösleges elfogadásának szimbóluma. Az alvilág egykori állat ezekben a drámákban a minden diktatúra lényegét adó önpusztító belenyugvás macskája lesz.

A *Sátántangóban* Irimiás szerint „ezek még mindig ugyanott ülnek, pontosan ugyanazon a mocskos hokedlin, paprikás krumplit zabálnak esténként, és nem értik, mi történhetett. Gyanakodva figyelik egymást, nagyokat bőfögnek a csendben, és – várnak. Várnak szívósan és kitartóan, és azt hiszik, egyszerűen becsapták őket. Várnak meglapulva, mint a macskák a disznóölésen, hátha leesik valami konc. Olyanok ezek, mint régen a kastélyos szolgák, akiknek ura egyszer csak föbe lőtte magát, aztán most ott ténferegnek gyámoltalanul a tetem körül valamennyien...” A „várnak meglapulva, mint a macskák a disznóölésen, hátha leesik valami konc” a macskát a gyávaság és a haszonlesés állatává teszi. A túlélés biológiai, történelmi és ontológiai tapasztalatának a tudomásulvétele adja a hasonlat hitelét. Krasznahorkai a Kafka-mottóval előrejelzi a telepiek léthelyzetét. Az „akkor inkább úgy vétem el, hogy várom” azért csapda, mert sem cselekedni, sem a cselekvés értelmében bízni nem lehet.

Konrád György *A cinkosában* az értelmiségi ellenzéki és az ideggyógyintézetben kiszolgáltatott ápolt egyaránt egy macskahasonlaltal veszik tudomásul megváltoztathatatlan helyzetüket. „Az igazgató elhalad előttünk, ellentétes feladatai között idegeskedik, jobb híján leül mellém, gyerekkorunk óta ismerjük egymást. Megpróbálok az ő nyelvén beszélni, agyam is belefájdul, mire visszabocsátkozhatom téves eszméim körébe. Üldögélj nyugodtan itt mellettünk, s ne mondj semmit. Lustán, csak szemhunyással vegyük tudomásul egymást, mint a macskák”.

Ám a macskaszerű hallgatás egyben a vereség beismerése is: „Nem nagy mulatság egy életen át hülye kérdésekre kitérő válaszokat hazudni.” És ezen a meg nem alkuvás ébersége sem segít: „Azt hiszed, te figyelsz minket, pedig mi nézünk meg igazában téged.”

Rendszertan – A tudós macskája

■ Ha a macskák néznék, tanulmányoznák és osztályoznák az embereket, akkor előbb-utóbb teóriák is születnének azokról a kétlábú lényekről, akik csak nehezen vagy egyáltalán nem definiálhatóak. S ha a kulturális fordítás eszközeivel a maguk helyzetére adaptálnák az idézett Eliot-verset (Tudnod kell, a macska olyan, / Akár magad vagy jómagam / Vagy mint a többi emberek: / Ahány, annyi-féle lehet.), akkor elmondhatnák, hogy az „ember is olyan, akár magad vagy jó-

magam”. S mivel az elvont hasonlóságok az elvekben nyernek általános érvényt, nem véletlenül írja Esterházy, hogy „Édesapámnak elvei voltak; mindenféle elvei voltak, akárha macskái. Főként morális alapozásúak, de voltak szépészeti, életvezetési és higiéniai elvei is szép számmal.” Ahány elv, annyi macska.

A *Harmonia Caelestis*ben számos macskáról olvashatunk. A macska lehet elv, de lény, kreatúra is („Mátyás, kérem, a macska is lény, Isten teremtménye!”). S ha a macska Isten teremtménye volt, akkor ebből következően még volt Isten is.

Ugyanakkor – és valóban ugyanakkor, hiszen két esemény ugyanakkor történhet, de ennek igazsága attól függ, hogy ki nézi – Édesapám azt is megjegyezte, félő, mindannyian a Schrödinger vagyunk. Bizonyos valószínűséggel él a macska; s bizonyos valószínűséggel él ő maga is.

Am „bizonyos valószínűséggel” elképzelhető a macska ember nélkül, az ember macska nélkül, a világ pedig mindkettejük nélkül. (Mellesleg nem csupán elképzelhető, de Petritől tudható is, milyen ez a világ: egy tányér tejszín macska nélkül.)

Schrödinger macskája végképp kinyalta azt a tejszínes bödönt, amiben hol hűséges, hol megbízhatatlan, de mindenképpen nehezen definiálható barátja, az ember a megismerés biztonságát tartotta.

Tóth Krisztina alábbi versében a macska a sors értelmetlenségének és kiszolgáltatottságát hordozza:

„A nő megáll, helyet keres a tálnak.
Patkányméreg van vízzel elkeverve,
és leveskocka benne, hogy a szagról
az állatok figyelmét elterelje.”

Am a nézőpont azt is tudatosítja, hogy a versbeszélő sincsen jobb helyzetben a megmérgezett állatoknál; ő is csak prolongálhatja, de nem kerülheti el a halált, amely ugyanolyan váratlanul és értelmetlenül vet véget az életnek, ahogyan a macskaméreg:

„Az erkélyről jól rálátok a tálra,
Időt nyerek, ha ezt most kitalálom.
Pár évtized vagy hónap, tíz nap.”

A *majom szeme* című legújabb, disztópikus regényében a motorházba kölykező állat halála ugyanolyan szörnyű lesz, mint a Mészölynél megmérgezett egerek agóniája. „A motorból hirtelen félreérthetetlen erővel és most már jól azonosíthatóan hangzott fel az iménti nyikorgás. Újrakezdte, makacsul, ütemesen ismétlődve. Nem is nyikorgás volt, hanem élő hang. Nyávogás. [...] Dr. Kreutzer a gőzölgő motor fölé hajolt, és dühösen felkiáltott: Bassza meg, bassza meg. Belekölykedzett.”

A részlet végén csak a halál tudata és a létezés fölöslegessége marad: „Petra állt a hidegben, a könnyei fehéren ráfagytak az arcára. Busszal indult haza, dr. Kreutzer pedig elhajtott a szervizbe, hogy kitisztíttassa az egész rohadt motort.”

Ki hát a macska? Alvilági küldött vagy a patkányokat, így a pestis rémét is távol tartó segítő szellem? Hűséges háziállat, mint a kutya, vagy rosszat jelent, mint a bagoly? A termékenység és a szépséget képviselő Basztet, akinek vonásaiban benne van a rejtély, az éjszaka és a hold is?

Ártatlan pára, amelyik elszenvedti a világot? Macska az úton, már túl van a dolgon, nélküle száll az idő? Esetleg a környezetéhez hasonló állat, amelynek a gonoszsága, de kiszolgáltatottsága is része a világnak, amiben él?

A macska az évezredek az idegenség és az azonosság furcsa keverékét mutató tükör. Gyámoltalansága, aljassága, törleszkedése ismerős, de nem *saját*. Szeretnénk azt gondolni, hogy a macska a *másik*. A *nem ember*, amihez képest mi erősek, bátrak, hűségesek, de legalábbis elmondhatóak vagyunk. Valójában éppen az ember meghatározása lett nehezebb, nem a macska, hanem mi magunk kerültünk a *másik* pozíciójába. A Karinthy-féle „álmomban két macska voltam, és játszottam egymással“ viccnek indult, de benne rejlett a *killig joke* lehetősége is.

„Az elbeszélőfunkció elveszti működtetőit: a nagy hőst, a nagy veszélyeket, a nagy utazásokat és a nagy célt... szétoszlik az elbeszélő, és egyben denotatív, előíró, leíró stb. nyelvelemek felhőiben.” A macskának mindig is a kiismerhetetlenség volt a legfontosabb tulajdonsága. Amikor az elmúlt évszázad szövegeiben elbizonytalanodik a jelentés, majd megjelenik a nagy narratívák iránti kétely, a macska alapvető jellemzője összekapcsolódott a szövegek – és a világértelmezésével, illetve az értelmezhetőség hiányával. A macska átbecskázott a fején, és állatból értelmezési móddá lényegült át. Volt Lyotard-nak macskája? Az biztos, hogy a felhők kavargásában csak reméljük, hogy tudjuk, kik vagyunk: macskák, egerek vagy emberek. Remélni könnyebb, mint definiálni; elkél a segítség. S ha Eliottal kezdtük, fejezzük be vele: *Fontoljuk meg, hogy ugyebár, a macska mégse kutya már.*

